“PAST VA YUQORI EMOTSIONAL REAKTIVLIKKA EGA KALAMUSHLARDA DOPAMIN DARAJASI VA UNING PSIXOEMOTSIONAL XULQ-ATVORGA TA’SIR”

Mualliflar:Bo’legenova Nargiza Maratovna.

Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti laboratoriya ishi magistranti.

PhD dotsent Sayfudinova Z.A

Ilimiy rahbar: Dsc ,dotsent Axmedova D.B

Kafedra mudiri: Kurbanova .Z.CH professor DSc

Anotatsiya:

Ushbu tadqiqotda past va yuqori emotsional reaktivlikka ega kalamushlarda dopamin darajasining o‘zgarishi bilan psixoemotsional xulq-atvorga ta’siri o‘rganildi. Tadqiqot boshida laboratoriya sharoitida ajratilgan kalamushlar guruhlarga ajratiladi va ulardagi biokimyoviy ko‘rsatkichlar, xususan dopamin miqdori aniqlanib, ularning xulq-atvor reaksiyalari bilan o‘zaro bog‘liqligi psixologik nuqtayi nazardan korib chiqildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, yuqori emotsional reaktivlikka ega kalamushlarda dopamin darajasi sezilarli darajada oshgan bo‘lib, bu holat ularning faol va bezovta xatti-harakatlari bilan bog‘liq. Aksincha, past reaktivlikka ega guruhlarda dopamin darajasi nisbatan past bo‘lib, sust psixoemotsional javoblar kuzatildi. Olingan natijalar dopaminning emotsional holat va xulq-atvorni tartibga solishda muhim rol o‘ynashini tasdiqlaydi..

Kalit so’zlar: Dofamin, Organ, Sistema, Gormonlar, YER, PER, stress, eksekretor, secretor, psixologiya ,reaksiya, Kortizol, Neyromediator,

KIRISH: Hozirgi rivojlangan asirda neyrobiologiya va psixologiya ilimlari juda terang rivojlonmoqda.Shulardan emotsional reaktivlikning biokimyoviy asoslarini organish muhim ilmiy yonalishlardan bolib hisoblanadi.Emotsional holatlarni organar ekanmiz ushbu holatlarning shakillanishida markaziy asab tizimida foal ishtirok

etuvchi neyromediatrlar ayniqsa dofaminning roli muhimdir. Dopamin nafaqat mukofot tizimi, balki motivatsiya, xulq-atvor va stressga javob reaksiyalarini boshqarishda ham ishtirok etadi.

Past va yuqori darajadagi emotsional reaktivlikka ega organizmlarda dopamin darajasining farqlanishi ularning psixoemotsional xulq-atvorida sezilarli o'zgarishlarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu bois, laboratoriya hayvonlari, xususan kalamushlar modeli orqali ushbu jarayonlarni o‘rganish ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqot dopamin darajasi va emotsional reaktivlik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlashga qaratilgan.

Asosiy qismi: Eng avalo laborator sharoitda kalamushlar ustidan emotsional reaktivlikni aniqlovchi tajribalar o'tkiziladi. Tadqiqot davomida kalamuchlar 2 ta guruhga PER va YER ga ajratiladi.Ushbu emotsional reaktivlikni baholash uchun (ochiq maydon testi, yangi muhitga moslashuvc reaksiyasi) qolaniladi. Tajriba davomida kalamuchlardan qon taxlillari olininib ulardan emotsional reaksiyalar davomida ajralgan moddalar miqdori laborator sharoitda ELISA usuli bilan tekshiriladi. Olingan natijalar yuqori emotsional reaktivlikka ega kalamushlarda dopamin darajasi sezilarli darajada yuqori bo‘lib, ular ko‘proq harakatchanlik, tashvish va tezkor javob reaksiyalari bilan ajralib turdi. Past reaktivlikka ega guruhda esa dopamin miqdori nisbatan past bo‘lib, sust xulq-atvor, kam faollik va muhitga sekin moslashish kuzatildi.

Shuningdek, dopamin darajasi bilan psixoemotsional xulq-atvor ko‘rsatkichlari o‘rtasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liqlik mavjudligi aniqlandi. Bu esa dopaminning emotsional holatlarni boshqarish va xulq-atvor reaksiyalarini shakllantirishdagi muhim rolini tasdiqlaydi. Dofamin aynan markaziy asab tizimining muhum neyromediatorlaridan biri bolib,asosan mezolimbik va nigrostriatal yollarda sintezlanadi. U nerv hujayralarida (neyronlarda) tirozin aminokislotasidan hosil bo‘lib, sinaptik bo‘shliqqa ajraladi va postsinaptik retseptorlar bilan bog‘lanish orqali o‘z

ta’sirini namoyon etadi. Aynan ushbu dofamin tananing qaysi tomonga energiya ajratishini ko’rsatadi. Dofamin har bir organizm uchun kundalik hayotida eng sodda ozuqa izlash jaroyini tashkil qilishda qatnashib kelmoqda .Dofamin aynan kerakli narsani topgan paytingizda qoniqish va quvonch hislarini paydo qiladi. Bu insonlarda ozuqa topish instinkti bilan cheklanib qolmay futbolchi gol urub “galaba raqsini”ijro etganida yoki marafonchi finish tasmasini ko’rgan paytida yoki musiqachi o’zi hohlagan kuyini toliq organib uni ijro etkanida kattagina miqdorda dofafin oladi. Dofamin organizmga faqat motivatsiya,rohat hisini berib qoymasdan yangi neyron aloqalarini hosil qiladi masalan kalamuchlar oz’lariga ozuqa topgan payda dofamin ajraladi va keyinchalik ushbu dofamin kelgusi ozuqa qidirish jaroyonida ham ajralib chiqib ozuqaning hidini,rangini va chaklini ko’z oldimizga keltiradi va aynan ushbu ozuqaga yetganda 2 hissa koproq ajraladi. Aynan ko’z oldimizga keltirish yangi neyron aloqalari paydo bolishi dofaminning ikkinchi hislati yangi narsalarni ko’z oldimizga keltirib (imagination) ularni ishlashimizga ,tezroq maqsadga erishishimizda motivatisiya berishi bilan bog’lasak boladi.

Xulosa:

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari past va yuqori emotsional reaktivlikka ega kalamushlarda dopamin darajasi va psixoemotsional xulq-atvor o‘rtasida yaqqol bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatdi. Yuqori emotsional reaktivlik guruhida dopamin miqdorining oshishi ularning faolligi, tashvish darajasi va tezkor javob reaksiyalarining kuchayishi bilan ifodalandi. Past reaktivlikka ega guruhda esa dopamin darajasining nisbatan pastligi sust xulq-atvor va kamaygan emotsional javoblar bilan kuzatildi.

Olingan natijalar dopaminning emotsional holatlarni shakllantirish va xulq-atvorni boshqarishdagi muhim neyrobiologik rolini tasdiqlaydi. Shuningdek, Organizmlarning harqanday shartli reflekslarining mustahkamlanishiga ham dofamin tasiri katta bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Karimov M.M. Tibbiy biokimyo asoslari. Toshkent: Ibn Sino nomidagi nashriyot, 2018.

(Biokimyoviy parametrlar va metabolik jarayonlar)

2.Rahimov A.P. Biologik kimyo va molekulyar biologiya. Toshkent: O‘qituvchi, 2016.

(Neyromediatorlar va hujayra biokimyosi)

3.McEwen B.S. (2007). Physiology and neurobiology of stress and adaptation: Central role of the brain. Physiological Reviews, 87(3), 873–904.

4.Sapolsky R.M. (2004). Why Zebras Don’t Get Ulcers. New York: Holt Paperbacks.

5.Krukoff T.L. (2015). Stress and the brain: neuroendocrine mechanisms. Journal of Neuroendocrinology, 27(6), 441–452.

6.Porsolt R.D., Anton G., Blavet N., Jalfre M. (1977). Behavioural despair in rats: a new model sensitive to antidepressant treatments. European Journal of Pharmacology, 47(4), 379–391.

7.Carobrez A.P., Bertoglio L.J. (2005). Ethological and temporal analyses of anxiety-like behavior: The elevated plus-maze model. Nature Protocols, 3(9), 1467–1476.

8.McLean J.H., Nakane H. (1974). Periodicity of monoamine oxidase activity in brain and its relation to behavior. Brain Research, 74(1), 1–14.

9.Anisman H., Zacharko R.M. (1992). Depression as a risk factor for immunological disorders. Immunology Today, 13(2), 53–58.

10.Guyton A.C., Hall J.E. (2016). Textbook of Medical Physiology. Elsevier.

11.O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi (2021). Tibbiy biologiya va fiziologiya asoslari. Toshkent.

12.Toshkent Tibbiyot Akademiyasi (TTA) (2020). Normal va patologik fiziologiya darsligi. Toshkent.

13.O‘zbekiston Milliy universiteti (2022). Biologiya va genetika asoslari. Toshkent.
14.O‘zbekiston Fanlar akademiyasi (2019). Biologik tadqiqotlar va eksperimental tibbiyot ishlari to‘plami. Toshkent.